

KÖNYVEKRŐL

Németh András: A magyar pedagógia tudománytörténete¹ *Gondolat Kiadó, Budapest, 2005.*

A tudomány egészének vagy valamelyik részterületének sorsa, múltja és jövője gyakori tárgya értekezéseknek. A neveléstudományra nézve is rendre jelennek meg olyan írások, amelyek a diszciplína helyzetét és küldetését vizsgálják. Ebben a témában a visszatekintő, történeti és egyben kritikai, magyarázó tanulmányok talán a leginkább megszokottak. Aligha tévedünk, ha úgy ítéljük meg, hogy minden ilyen megnyilatkozás, gondolatmenet egyben diszciplináris identitáskeresés is, akár történeti, akár módszertani, akár összehasonlító megközelítésben vizsgálja a szakterület „tudománytani” kérdéseit.

„A tudomány gyorsabban halad előre, mint a társadalom, s jóval gyorsabban, mint a civilizáció.” (Price, 1979. 163. o.)² Price az elsők között vállalkozott a tudomány fejlődésének mérésére. Szempontjai, felismerései inkább a műszaki és a természettudományokra tűnnek találónak, és ezen tudományok 20. századi magabiztosságát tükrözik, de fontos kihívás fogalmazódik meg mindazok számára is, akik saját szakterületük művelésének fejlődésvonalát és hasznosulását tanulmányozzák.

Németh András neveléstörténészként vállalta a hazai pedagógia elmúlt századainak vizsgálatát. Következetes munkásság és feladatvállalás terméke a kötet, amely a Gondolat Kiadónál jelent meg 2005 első felében, 383 oldal terjedelemben.

A szerző munkássága szerteágazó, a korábbi intézménytörténeti munkák (*Németh, 1990*) helyét egyre inkább a széles ívű áttekintések, a folyamatok vizsgálata veszi, vette át (lásd *Németh és Tenorth, 2000; Németh, 2002*)³. A neve talán ma is leginkább a szerzőtársakkal írt egyetemes és magyar neveléstörténeti tankönyvek (*Pukánszky és Németh, 1996; Mészáros, Németh és Pukánszky, 1999; Németh és Pukánszky, 2004*)⁴ révén hangzik sokak számára ismerősnek. Mások a reformpedagógiai irányzatok kutatóját és mindenekelőtt a németországi irányzatok népszerűsítőjét tisztelik benne (*Németh, 1993, 1998; Németh és Skiera, 1999*).⁵ Az utóbbi évek írásaiból és előadásaiból tudjuk viszont, hogy ami a leginkább foglalkoztatja *Németh Andrást*, az a neveléstudomány fejlődésének, tudománnyá válásának és tudományos iskoláinak kialakulása, története.

Amikor a kötetet lapozgatva kimondatlanul is azt kérdezzük: vajon mi készíti a neveléstudomány művelőjét arra, hogy ilyen azonosságvizsgálatnak értelmezhető vállalkozásokba fogjon, szakmabeliként valójában két kérdésre keressük a választ: vannak-e olyan kiegészítésre váró elemei a hazai neveléstudomány fejlődéstörténetének, amelyek miatt érdemes és szükséges a kutatások ezen szálának újrafelvétele? Van-e olyan kutatási szemléletváltásból, módszertani megközelítésből fakadó motívum, amely indokoltá teszi a vizsgálódást?

¹ *Németh András* (2005): A magyar pedagógia tudománytörténete. Gondolat Kiadó, Budapest.

² Price, D. S. (1979): Kis tudomány – Nagy tudomány. Akadémiai Kiadó, Budapest.

³ *Németh András és Tenorth, H. E.* (2000, szerk.): Neveléstudomány-történeti tanulmányok. Osiris, Budapest.
Németh András (2002): A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete. Osiris, Budapest.

⁴ *Pukánszky Béla és Németh András* (1996): Neveléstörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Mészáros István, Németh András és Pukánszky Béla (1999): Bevezetés a pedagógia és az iskolázás történetébe. Osiris, Budapest.

Németh András és Pukánszky Béla (2004): A pedagógia problémátörténete. Gondolat, Budapest.

⁵ *Németh András* (1993): A reformpedagógia múltja és jelene. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Németh András (1998, szerk.): A Kis Jena-Plan. Osiris, Budapest.

Németh András és Skiera, E. (1999): Reformpedagógia és az iskola reformja. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Könyvekről

Azt gondolom, bátran mondhatunk mindkettőre igent. Igen, vannak fel nem tárt és ugyancsak vannak – egy megváltozott horizont és módszer együttes szemszögéből – újraértelmezhető összefüggései a hazai pedagógia tudománytörténetének. Ha *Németh András* válaszait a kötetből kiolvassuk, akkor a szerző személyes motívációinak legfontosabb elemeit megérthetjük és képet alkothatunk a szakmai hozzájárulásáról.

A magyar pedagógia tudománytörténete monografikus igényű mű. A vállalt tematikáját széles alapozással és a kiválasztott dimenziókban következetesen viszi végig. A diszciplína egykori helyzetét és alkalmazását leíró, elemző tárgyalási móddal tárja az olvasó elé.

Arra törekszik, hogy a neveléstudomány 16–18. századtól követhető európai változásait a jellemző paradigmák értelmezési keretei között, illetve ezek összevetésében vizsgálja. Az úgynevezett angolszász és kontinentális útnak az oktatásügyre, a szaktudományra és a szakértelmiség kialakulására gyakorolt hatásainak és eredményeinek egymás mellé állítása valóban egyértelművé tesz jellegzetes különbségeket. Az angolszász és az kétfelé ágazó: francia és német kontinentális fejlődési vonal „holdudvarában” ugyanakkor halványabb kontúrokkal, de kirajzolódik egy közép-európai (osztrák/magyar) tudomány- és professzió-történeti vonal.

Ez az értelmezési keret vezet el a magyar, kicsit talán pontosabban a magyarországi tudománytörténet – mindenekelőtt egyetemi – műhelyeinek bemutatásához. A kötet nemzetközi beágyazottságú és a nemzeti sajátosságok felmutatása felé haladó logikára épülő összegzés, ahol az összehasonlítás igénye nem csupán a tágabb szakmai tér bemutatására szolgál, nem pusztán kulisszaként van jelen, hanem a hatások feltárásának, a recepció forrásvidékének funkciójával. A munka gazdag szakirodalmi háttérrel német és francia szerzők összegző tanulmányai adják, illetve a korszak magyar pedagógia szerzőinek alkotásai és a témára vonatkozó neveléstörténeti írások.

A monográfia három történeti korszakban (II–IV. fejezetben) tárgyalja az európai és a magyar neveléstudomány létrejöttének, fejlődésének és intézményesülésének tényeit, folyamatait. Az egyes fejezetek a tudománytörténet kutatása szempontjából a korszakokat úgy jelenítik meg, mint a neveléstudomány (16–18. századi) létrejöttének, tudományos pedagógia 19. századi térhódításának és a modern neveléstudomány kialakulásának (20. század) időszakát. A német neveléstudományi és egyetemi befolyás térségünkben érvényesülő szerepével kapcsolatban nem hagy kétségeket a monográfia. Ugyanakkor árnyalt és irányzatokká differenciált paradigmaként jeleníti meg a hatásrendszerét.

A vállalkozás szemléleti, módszertani alapjául azt az irányzatot jelöli meg, amely a kutatások történetének feltárásában a társadalomtörténeti elemeket és forrásokat állítja előtérbe a korábban uralkodó szellemtörténeti megközelítéssel szemben. Amiben a megközelítés újdonságait kereshetjük, vagy inkább, amiben a recenzens a vállalás újszerűségét érzékeli, az a tudományos paradigmák szerinti tárgyalásmód, amely kapcsolatokat igyekszik feltárni az európai régiók társadalmi és civilizációs fejlődése és a pedagógia válasza között. A szerző fontos vállalása és egyben a mű szerkesztési erénye, hogy a szaktudomány állapotának, intézményesülésének és a szakértelmiség képzésének, nevezetesen az egyetemeknek és a tanárok képzésének ügyében keres, mutat ki összefüggéseket: párhuzamokat és eltéréseket. Mindezt átszövi a nemzetközi szakmai trendek hazai recepciójának nyomon követése a tudományfejlődésben, valamint a képzésbeli megjelenésében.

A recepció (köznapi értelemben: idegen gondolatok átvétele, befogadása) kétféle módon jelenhet meg egy tudomány történetének kutatásában: az adott tudomány és a többi diszciplína viszonyában értelmezhető átvétel, hatás, reagálás formáiban, másrészt pedig a különböző paradigmák, iskolák, személyek szakmai kapcsolatainak viszonylatában. A kötetben – olvasatom szerint – mindkettő megjelenik. A diszciplináris áthatások főleg a neveléstudományi paradigmák és az ezek keretében értelmezett irányzatok ismertetése kapcsán követhető nyomon. Így például a francia szociológiai szemlélet pedagógiai gondolkodásra, teóriaképzésre gyakorolt hatásainak bemutatásakor.

A másik hatás – és befogadási folyamat vizsgálata főleg a magyar pedagógiai műhelyek, iskolák leírásában kap szerepet. A korábban publikált változatokkal együtt ez a tudománytörténet, amely az összehasonlítás és a recepció szempontjait állítja előtérbe szükségszerű következménye és egyben kiinduló pontja is a műhelykutatásoknak. Olyan műhelyek, pedagógiai iskolák kutatásának, amelyek térségünkben mindenekelőtt a felsőoktatás, az egyetemek infrastruktúrájára és tudományos kompetenciáira támaszkodnak az elemzett időszakban.

A feldolgozott forrásokból részletekben gazdagon rekonstruált kép állt össze a pedagógiai professzorok meghatározó műveiről, a kutatásaik és tanításaik tematikájáról. Fontos adatokat közöl a kötet a hallgatók és a doktorátust szerzett tanítványok számára, felekezeti összetételéről. Áttekintést ad a tanárképzés intézményi rendjéről, korszakokként értelmezhető átalakulásairól. A (buda)pesti, kolozsvári-szegedi, debreceni és a pozsonyi-pécsi egyetem pedagógiai iskoláiról eddig feldolgozott források és mutatók ugyanakkor azt is egyértelmű-

Könyvekről

vé teszik, hogy a recepciótörténet kiteljesedése érdekében szükséges a tágabb tanítványi körök tevékenységében „lemérhető” kisugárzás: a publikációs munkásság, a nevelő és képző aktivitások tényeinek, szellemiségének vizsgálata.

A kötetnek egy tételesen ki nem fejtett, de egyértelmű üzenete van a magyar neveléstudomány receptivitására vonatkozóan. Az olvasottak alapján nem mondhatjuk (többé), hogy a bontakozó és kifejlődő tudományos élet zárt, elszigetelt és egyoldalú orientációjú lett volna a vizsgált időszakban. Ez elég határozottan érvényes az egyetemi műhelyekre, de még inkább az „egyetemen kívüli” pedagógiai törekvések számon tartott részére.

Az egyetemen belüli és kívüli szakmaiság párhuzamával, néha szembe állításával gyakran él a pedagógiai szakirodalom. Létező, igazolható eltérésekről van szó. Nem hisszük viszont, hogy ne lett volna elevenebb átjárás az egyetemi katedrák urainak és a pedagógiai gyakorlat elitjének, illetve az innovációk képviselőinek világa között.

A már említett *de Solla Price* egy további gondolatát felidézve a recepciókutatás számára sürgető feladatok rajzolódnak ki, amikor – a 60-as évekre és persze a természettudományokra utalva – azt állítja: „a valaha is működött tudósok legtöbbször (becslése szerint mintegy 90%-a) ma is él.” (1979. 162. o.). Ha ilyen mértékben a neveléstudományra ez a megállapítás talán nem is érvényes, az viszont a leírtakból jól követhető, hogy jelentős létszámnövekedés ment végbe ennek a szaktudományos tevékenységének a világában is. Kétségtelenül kiszélesedett a pedagógia elméleti és gyakorlati kérdéseit tanulmányozó intézmények és képző helyek köre, jelentősen növekedett a szakterületen tudományos minősítést szerzett szakemberek száma. És mindez döntően az utóbbi évtizedekben játszódott le nemzetközi és hazai méretekben egyaránt. A recepciókutatások közvetlen távlati és feladatai – nem feltétlen a kötet szerzőjének címezve – abból adódnak, hogy a 20. század második felének közép-európai és hazai viszonyaira, a létező és az érvényesülő pedagógiai paradigmákra is érdemes és szükséges – hasonló részletességgel – kiterjeszteni a kutatásokat. A közelmúlt viszonyait feltáró munka nyilvánvaló nehézségei mindenképp a korszak társadalmi, politikai, hatalmi megosztottságaiból adódnak. Ezzel szemben viszont jelentős előny származhat abból, hogy a század második felének kutatói, megkérdendők tanúi, résztvevői és alakítói jelentős részükben valóban köztünk élnek.

Németh András monográfiája fontos hozzájárulás a szaktudományos fejlődés folyamatainak feltárásához és nem utolsósorban a magyar pedagógia európaiságának megismertetéséhez.

Breznyánszky László